

УДК 338.24.01

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-4-35>**Носань Н.С.**кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та підприємництва
Черкаського державного технологічного університету**Nosan Nataliya**

Cherkasy State Technological University

**ПАРАДИГМИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ
БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД****PARADIGMS AND TECHNOLOGIES FOR THE PROVISION
OF FINANCIAL SECURITY OF THE STATE:
DOMESTIC AND WORLD EXPERIENCE**

У статті узагальнено практики регулювання економічних і фінансових відносин, наявні у світовому та вітчизняному досвіді, положення яких можна використати у процесі забезпечення фінансової безпеки держави. Досліджено підходи до формування фінансової політики, що можуть застосовуватися для підвищення рівня банківської, бюджетної, валютної, грошово-кредитної, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору. Виявлено інструменти фінансового регулювання, нагляду та контролю, які можна застосовувати для стабілізації стану одразу кількох функціональних складників системи фінансової безпеки країни. Визначено проблемні параметри стану фінансової системи, що характеризують рівень фінансової безпеки держави як недостатньо високий. Систематизовано парадигми та технології забезпечення фінансової безпеки національної економіки країни, що впливають із традиційних підходів до регулювання фінансової системи.

Ключові слова: фінансова безпека держави, забезпечення безпеки, загроза, ризик, парадигма, державне управління.

В статье обобщены практики регулирования экономических и финансовых отношений, имеющиеся в мировом и отечественном опыте, положения которых можно использовать в процессе обеспечения финансовой безопасности государства. Исследованы подходы к формированию финансовой политики, которые могут применяться для повышения уровня банковской, бюджетной, валютной, денежно-кредитной, долговой безопасности и безопасности небанковского финансового сектора. Выявлены инструменты финансового регулирования, надзора и контроля, которые можно применять для стабилизации состояния сразу нескольких функциональных составляющих системы финансовой безопасности страны. Определены проблемные параметры состояния финансовой системы, характеризующие уровень финансовой безопасности государства как недостаточно высокий. Систематизированы парадигмы и технологии обеспечения финансовой безопасности национальной экономики, вытекающие из подходов к регулированию финансовой системы.

Ключевые слова: финансовая безопасность государства, обеспечение безопасности, угроза, риск, парадигма, государственное управление.

It is suggested that in the quest to find the latest approaches to ensuring a high level of financial security of the state, we often forget that long years of economic development and constant recurrence of financial crises within the global economic system have led to the development of numerous paradigms of economic management, and therefore, and financial security at the macro level. It is proved that the classical schools of economic thought have produced a considerable instrument of security-oriented state management of the economy, the application of which allowed to overcome not only one case of long-term economic stagnation in different countries of the world. The article summarizes the practice of regulating economic and financial relations, available in the world and domestic experience, the provisions of which can be used in the process of ensuring the financial security of the state.

The approaches to the formation of financial policy that can be used to increase the level of banking, budget, currency, monetary, debt security and safety of the non-banking financial sector are explored. The financial regulation, supervision and control tools that can be used to stabilize the state of several functional components of the country's financial security system at the same time are revealed. The problem parameters of the state of the financial system that characterize the level of financial security of the state as insufficiently high are determined. The paradigms and technologies of ensuring financial security of the national economy of the country are systematized, proceeding from the traditional approaches to regulating the state of its financial system. It is proved that world theory and practice have produced many tools for regulating various spheres of financial relations that can be used to achieve and maintain an adequate level of financial security of the state. At the same time, they are not focused solely on the security of financial relations, but usually aimed at activating certain processes that, on their own, could be sources of new threats to the financial system. In view of this, there is a need to find ways to effectively combine them and formulate a specific public administration tool designed specifically for security-oriented management.

Key words: financial security of the state, security supply, threat, risk, paradigm, public administration.

Постановка проблеми. У прагненні віднайти новітні підходи до забезпечення високого рівня фінансової безпеки держави ми часто забуваємо про те, що довгі роки економічного розвитку та постійні повтори фінансових криз на теренах глобальної господарської системи стали приводом до вироблення численних парадигм управління економічною, а отже, і фінансовою безпекою на макрорівні. Класичними школами економічної думки було вироблено чималий інструментарій безпекоорієнтованого державного управління економікою, застосування якого дало змогу подолати не один випадок тривалої економічної стагнації у різних країнах світу. Нині, коли вітчизняна економіка у черговий раз розпочала посткризове відновлення, а курс на інтеграцію до Євросоюзу стає джерелом нових економічних і фінансових викликів і ризиків, саме на часі є ретроспективний огляд та актуалізація традиційних форм боротьби з найбільш актуальними в усі часи загрозами фінансовій безпеці національної економіки. Досвід країн, які свого часу пройшли непростий шлях економічних реформ і нині є флагманами сталого розвитку, досягнути цілей якого прагне і Україна, має бути використаний нашою молоддю державою для побудови міцної, життєздатної, конкурентоспроможної фінансової системи, а у стратегічній перспективі забезпечить Києву позицію одного з потужних фінансових центрів світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення фінансової безпеки на державному рівні знайшла відображення у роботах багатьох вітчизняних дослідників. Так, Н.В. Зачосова вивчає теоретико-методологічні засади управління економічною безпекою національної економіки [1], а також окреслює перспективні у сучасних економічних умовах напрями стабілізації стану її фінансового складника [2] та пропонує вектори формування стратегії фінансової безпеки України для потреб

забезпечення економічної безпеки національної економіки [3]. В.О. Занора, С.В. Войтко розглядають можливості забезпечення економічної безпеки та політичної стабільності України на основі Індустрії 4.0 і плану Маршалла [4]. Т.І. Воробець конкретизує місце фондового ринку в системі забезпечення фінансової безпеки країни [5], а О.М. Герасименко, усвідомлюючи велике значення розвитку ринку цінних паперів для ефективного функціонування системи фінансової безпеки держави, досліджує індекси фондового ринку як індикатори економічної безпеки [6]. О.В. Тимошенко у своїх наукових публікаціях звертається до питання запозичення досвіду європейських країн щодо формування та забезпечення фінансово-економічної безпеки держави [7]. А.С. Марина та А.О. Черкасова пропонують основи формування механізму забезпечення фінансової безпеки країни в контексті фінансової інтеграції [8]. Н.О. Слободянюк та Р.І. Шокер застосовують підхід до моделювання механізму інвестиційного забезпечення фінансової безпеки країни [9]. Регіональний аспект забезпечення фінансової безпеки висвітлює у власних дослідженнях С.М. Смирнов [10]. Водночас потребують перегляду з метою використання у сучасних практиках безпекоорієнтованого управління класичні постулати банківської, грошово-кредитної, валютної, бюджетної та боргової політики, щоб виявити традиційні інструменти управління ризиками та нівелювати наслідки дії загроз для використання їх у механізмах забезпечення фінансової безпеки держави.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є узагальнення парадигм і технологій забезпечення фінансової безпеки держави, що використовуються нині або застосовувалися у певні періоди проходження економічних циклів у практиках державного управління економічною безпекою національних економік різних країн світу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У новітній економічній історії усвідомлення ролі стабільного функціонування банківського сектору для забезпечення економічного розвитку країни відбулося після початку світової фінансової кризи 2008 р. Потужність, тривалість і глибина кризи довели необхідність перегляду вимог до регулювання банківської діяльності, закладених у документах Базель I (1988 р.) та Базель II (2004 р.), і запровадження Базель III (затверджено у 2010–2011 рр., кінцевий термін остаточного переходу до використання – 2022 р.). Ознайомлення із цими документами дає змогу дійти висновку про ключові параметри банківської безпеки: наявність і достатність регулятивного капіталу, здатність ідентифікації та управління оперативними, ринковими та кредитними ризиками, високий рівень інформаційної прозорості, розширення повноважень державних регуляторів банківського сектору, ліквідність, нормативи левериджу. Деякі країни світу доповнюють ці загальноприйняті стандарти внутрішніми правилами та інструкціями ведення банківського бізнесу. Так, як додаткова міра безпеки законодавство Швейцарії вимагає ще більш високих стандартів, ніж стандарти, необхідні згідно з Базельською угодою. Додатково на національному рівні регуляторами встановлюються вимоги до вищого кадрового складу, топ-менеджменту банків. У низці країн світу існують стандарти інформаційної банківських установ, які швидко набули широкого вжитку, зокрема BS 7799-1:2005, BS 7799-2:2005, BS 7799-3:2006 – британські стандарти Code of Practice for Information Security Management (Практичні правила управління інформаційною безпекою) та Information Security management – specification for information security management systems (Специфікація системи управління інформаційною безпекою), міжнародний стандарт ISO/IEC 17799:2005 «Інформаційні технології – Технології безпеки – Практичні правила менеджменту інформаційної безпеки». Перераховані стандарти застосовуються для організації систем інформаційної безпеки різних видів фінансових установ, а також владних структур, які залучені до координації фінансових потоків у податковій, бюджетній, фінансовій сферах тощо.

Регулювання однієї лише банківської сфери не виконає завдання забезпечення уникнення настання кризових явищ у фінансовій системі. Небанківський фінансовий сектор – страхові, інвестиційні, факторингові компанії, кредитні спілки та ломбарди, інші фінансові інституції, що мають у розпорядженні фінансові ресурси населення та/або суб'єктів господарської діяльності – чинить відчутний вплив на стан фінансової та соціальної безпеки країни. Діяльність

окремих видів фінансових установ регулюється на рівні національного законодавства. Наприклад, існують норми забезпечення фізичної безпеки ломбардів, вимоги до ліцензування діяльності з надання фінансових послуг тощо. На міжнародному рівні для впорядкування та забезпечення безпеки фінансового сектору від існування недієздатних страхових компаній, було прийнято директиви Solvency I Life Directive, Solvency I Non-life Directive. Цілі й завдання Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council on the taking up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II): встановлення єдиної системи нормативно-правового регулювання в рамках ЄС для забезпечення захисту страхувальників шляхом створення однакових стандартів управління ризиками та забезпечення достатності капіталу. Директивою встановлюються вимоги до капіталу страхових компаній, до їхніх власних засобів, наявності системи внутрішнього контролю й управління ризиками, механізму проходження наглядової перевірки, розкриття інформації про результати діяльності (високий рівень прозорості), дотримання ринкової дисципліни.

Таким чином, засади забезпечення банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору закладено у стандартах фінансової діяльності, платоспроможності та ліквідності банківських установ і страхових компаній. Загалом завдання регулювання безпеки фінансових установ покладається на регуляторів ринків фінансових послуг. У кожній країні світу на державному рівні прийнято ту чи іншу модель для регулювання стану функціональної спроможності внутрішнього фінансового ринку. Популярністю вирізняється модель мегарегулятора (консолідована модель), за якої одна інституція виконує одразу всі функції державного контролю і нагляду за діяльністю професійних учасників фінансового ринку. Її перевагами є відсутність дублювання регуляторних функцій, швидкість обміну інформацією, економія часових і кадрових ресурсів. Також вартою уваги є інституційна модель (її використовують у вітчизняній практиці): моніторинг, контроль, нагляд за різними сегментами фінансового ринку здійснюють окремі види державних інституцій – національні регулятори. Зокрема, в Україні їх одразу три, і поділ між сферами їх відповідальності пролягає на межі банківського та небанківського фінансового секторів, а також у царині відносин емісії та використання цінних паперів. Також відомими у світі є модель «Твін пік», за якої виокремлюються два напрями регулювання фінансового ринку (до речі, один із них зазвичай спрямований саме на забезпе-

чення безпеки на макрорівні, а другий містить набір заходів щодо контролю підприємницької діяльності у фінансовій сфері), та гібридна (функціональна) модель, що передбачає розподіл повноважень щодо координації діяльності окремих сегментів фінансового ринку та їх учасників на державному рівні між різними інституціями (парадигма – один сегмент ринку – один регулятор) або ж може означати спроби поєднання певних характеристик усіх названих моделей у різних комбінаціях. Перевагою такої моделі для завдання забезпечення фінансової безпеки держави є високий рівень спеціалізації, що означає професійний підхід до регулювання кожного окремого напрямку фінансової діяльності на ринку, а недоліком – неузгодженість дій різних структур, дублювання функцій, відсутність координації у різних напрямках безпекоорієнтованого управління.

Проблемним аспектом для вітчизняної практики забезпечення державної фінансової безпеки є сфера публічних фінансів. Дефіцит державного бюджету є хронічною загрозою бюджетній безпеці України. Його обсяг у 2019 р. – 89 млрд 989 млн 300 тис грн. Одразу ж актуально згадати й проблемний аспект боргової безпеки – витрати на обслуговування державного боргу, які станом на 2019 р. заплановані у розмірі понад 400 млрд грн, тоді як загальні витрати на забезпечення безпеки та оборони держави ледве сягають половини цієї суми – 209 млрд 700 млн грн, а соціальні витрати є у половину меншими – 198 млрд 600 млн грн [11]. Світова практика та різні течії економічної теорії виробили кілька традиційних парадигм для покриття бюджетного дефіциту. Один із них – емісія державних цінних паперів. Станом на 1 липня 2019 р. в обігу в Україні перебувають облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) на суму 682 млрд грн [12]. Цієї суми достатньо, щоб сім разів покрити наявний бюджетний дефіцит. Однак на разі це сума коштів, яку Міністерству фінансів України у перспективі потрібно буде повернути інвесторам із невідомих джерел. Як відзначають Г.В. Кробинець та Т.А. Коляда, «у світовій економічній теорії та практиці одним із найважливіших способів боротьби з бюджетним дефіцитом стали фіскальні правила», такі як «правила збалансованого бюджету, правила державних запозичень (зазвичай застосовуються у країнах із низьким рівнем розвитку фінансової системи), боргові та резервні правила» [13, с. 125–126]. Найчастіше для екстремально швидкого покриття бюджетного дефіциту використовується практика продажу майна, що перебуває у державній власності, у тому числі земельні ресурси та джерела вичерпних корисних копа-

лин, що має негативні наслідки для стану національної безпеки держави у перспективі. Стратегічним інструментом покриття бюджетного дефіциту є підвищення пенсійного віку. Загалом виокремлюється три парадигми роботи з бюджетним дефіцитом у напрямі його зменшення: емісійне покриття, податкове покриття та секвестрування. Також популярним заходом є отримання урядом поворотної та безповоротної фінансової допомоги для компенсації певних статей бюджетних витрат. Однак зловживання цим інструментом може призвести до втрати державою фінансового суверенітету.

Стратегічні та тактичні заходи забезпечення грошово-кредитної безпеки конкретизуються у формі грошово-кредитної політики, яка переглядається й оприлюднюється щороку Національним банком України. У її межах визначаються важливі орієнтири для фінансової безпеки країни, такі як очікуваний рівень інфляції, наміри щодо валютних інтервенцій, зміни у дефіциті поточного рахунку платіжного балансу тощо. Грошово-кредитна політика держави значною мірою калібрує вектори фінансової поведінки населення та суб'єктів господарської діяльності, які є внутрішніми інвесторами розвитку економіки і чий фінансові мотиви або поліпшують, або погіршують стан і боргової, і валютної безпеки.

Засади валютної безпеки визначаються прийнятою на державному рівні моделлю регулювання валютного курсу, розмірами золотовалютних резервів, валютними обмеженнями, ліцензуванням валютних операцій, зобов'язанням продажу частини валютної виручки тощо. З лютого місяця 2019 р. валютні відносини в Україні регулюються згідно із Законом України «Про валюту і валютні операції» [14], який передбачає лібералізацію валютних операцій, що може мати негативні наслідки для рівня валютної безпеки України з плином часу. Інструментом стабілізації валютного курсу може стати валютний коридор, існування якого спрощує передбачення валютних коливань і прогнозування цін на товари та послуги, що фіксуються у валюті.

Повертаючись до питання боргової безпеки, зазначимо, що для України величина безпечного рівня боргового навантаження в силу специфіки її економіки (за розрахунками експертів) знаходиться в межах 30–43%. Тривалий час вітчизняний показник боргового навантаження демонструє значне перевищення економічно безпечного рівня: кінець 2015 р. – 79,1%, кінець 2016 р. – 81%, кінець 2017 р. – 71,8%, на середину 2018 р. – 67%, що вказує на високу ступінь уразливості вітчизняної фінансової сфери до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз

Рис. 1. Парадигми та технології забезпечення фінансової безпеки держави, що впливають із традиційних підходів до регулювання фінансової системи

Джерело: складено автором

й існування передумов для перманентної боргової кризи в Україні. Сукупна зовнішня заборгованість перед МВФ як найбільш впливовим кредитором України станом на 31 жовтня 2018 р. становить 10,2 млрд дол [15]. Загрозою і для валютної, і для боргової безпеки одночасно є ситуація, яка склалася нині у вітчизняній фінансовій системі, а саме перевищення показником валютної компоненти в структурі суверенного боргу критичного значення, величина якого на кінець жовтня 2018 р. досягла 69,9% його загальної суми (за методикою МВФ для країн, що розвиваються, вона повинна становити не більше 60%) [15].

На рис. 1 систематизовано наявні у сучасних науковій та прикладній площинах парадигми та технології забезпечення фінансової безпеки держави.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, світовою теорією і практикою вироблено чимало інструментів для регулювання

різних сфер фінансових відносин, які можуть застосовуватися з метою досягнення та підтримки належного рівня фінансової безпеки держави. Водночас вони не орієнтовані саме на безпеку фінансових відносин, а зазвичай спрямовані на активізацію окремих фінансових процесів, що, зі свого боку, можуть бути джерелами нових загроз для фінансової системи. З огляду на це, виникає необхідність у пошуку шляхів ефективного їх поєднання та формування специфічного інструментарію державного управління, призначеного саме для безпекоорієнтованого менеджменту у різних сегментах фінансового ринку, а також сфери публічних фінансів. Перспективу подальших досліджень убачаємо у розробленні інноваційного інструментарію забезпечення фінансової безпеки України з урахуванням тих традиційних і нетипових форм та видів фінансових ризиків і загроз, які є характерними для сучасного етапу її економічного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Зачосова Н.В. Теоретико-методологічні засади управління економічною безпекою національної економіки. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 11–20.
2. Зачосова Н.В. Напрями стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. № 8(36). С. 14–18.
3. Зачосова Н.В. Формування стратегії фінансової безпеки України для потреб забезпечення економічної безпеки національної економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 26. С. 58–62.
4. Занора В.О., Войтко С.В. Забезпечення економічної безпеки та політичної стабільності України на основі Індустрії 4.0 і плану Маршалла. *Управлінський аспект забезпечення фінансової безпеки України*. 2018. С. 231–251.

5. Воробець Т.І. Місце фондового ринку в системі забезпечення фінансової безпеки країни. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2012. № 4. С. 31–37.
6. Герасименко Е.М. Индексы фондового рынка как индикаторы экономической безопасности торговцев ценными бумагами. *Современный научный вестник*. 2010. № 11. С. 93.
7. Держбюджет-2019 у цифрах. Що підписав Порошенко. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29641778.html> (дата звернення: 19.07.2019).
8. ОВДП, що перебувають в обігу. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/ovdp-shcho-перебувають-в-обігу> (дата звернення: 20.07.2019).
9. Кробинець Г.В., Коляда Т.А. Управління бюджетним дефіцитом: вітчизняна практика та найкращий зарубіжний досвід. *Економіка і суспільство*. 2018. № 18. С. 122–128.
10. Про валюту і валютні операції : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2473-19> (дата звернення: 10.07.2019).
11. Как избежать долговой ловушки в 2019 году. URL: https://zn.ua/macrolevel/kak-izbezhat-dolgovoy-lovushki-v-2019-godu-305495_.html (дата звернення: 15.07.2019).

References:

1. Zachosova N.V. (2018). Teoretyko-metodolohichni zasady upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoju natsionalnoyi ekonomiky [Theoretical and methodological principles of economic security management of the national economy]. *Economic forum*, no 2, pp. 11–20.
2. Zachosova N.V. (2018). Napryamy stabilizatsiyi stanu finansovoyi skladovoyi ekonomichnoyi bezpeky natsionalnoyi ekonomiky Ukrayiny [Directions of stabilization of the state of the financial component of economic security of the national economy of Ukraine]. *Scientific notes of the National University of Ostroh Academy*, no 8(36), pp. 14–18.
3. Zachosova N.V. (2018). Formuvannya stratehiyi finansovoyi bezpeky Ukrayiny dlya potreb zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky natsionalnoyi ekonomiky [Formation of the financial security strategy of Ukraine for the needs of economic security of the national economy]. *Black Sea Economic Studies*, no 26, pp. 58–62.
4. Zanora V.O., Voytko S.V. (2018). Zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky ta politychnoyi stabilnosti Ukrayiny na osnovi Industriyi-4.0 i planu Marshal'a [Ensuring economic security and political stability of Ukraine on the basis of Industry-4.0 and Marshal's plan]. *Upravlinskyy aspekt zabezpechennya finansovoyi bezpeky Ukrayiny* [Management aspect of financial security of Ukraine]. Cherkasy, pp. 231–251.
5. Vorobets T.I. (2012). Mistse fondovoho rynku v systemi zabezpechennya finansovoyi bezpeky krayiny [The place of the stock market in the system of financial security of the country]. *Scientific herald of Poltava University of Economics and Trade. Ser. : Economics*, no 4. pp. 31–37.
6. Herasymenko E.M. (2010). Yndeksy fondovoho rynku kak yndykatory ekonomicheskoy bezopasnosti torhovtsev tsennymy bumahamy [Stock market indices as indicators of the economic security of securities traders]. *Modern scientific bulletin*, no 11. p. 93.
7. Derzhbyudzheth-2019 v tsyfrakh. Shcho pidpysav Poroshenko [The state budget-2019 in figures. Signed by Poroshenko] Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/29641778.html> (application date: 19.07.2019).
8. OVDP, shcho perebuvaivat v obihu [T-bills that are in circulation]. Available at: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/ovdp-shcho-перебувають-в-обігу> (application date: 20.07.2019).
9. Krobynets H.V., Kolyada T.A. (2018). Upravlinnya byudzhethnym defitsytom: vitchyznyana praktyka ta naykrashchyy zarubizhnyy dosvid [Budget deficit management: domestic practice and best foreign experience]. *Economics and Society*, no 18, pp. 122–128.
10. Pro valyutu i valyutni operatsiyi : Zakon Ukrayiny [About currency and currency transactions: Law of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2473-19> (application date: 10.07.2019).
11. Kak yzbezhat dolhovoy lovushky v 2019 hodu [How to avoid a debt trap in 2019]. Available at : https://zn.ua/macrolevel/kak-izbezhat-dolgovoy-lovushki-v-2019-godu-305495_.html (application date: 15.07.2019).